

Ф. С. Бацевич,

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
кафедра общего языкознания*

МОДУС, МОДАЛЬНОСТЬ И ТИПОЛОГИЯ ОСТРАННЕННЫХ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ТЕКСТОВ

Автор присоединяется к мнению ученых относительно текстоформирующей природы категорий модуса и модальности. Обосновывается подход, согласно которому текстовые модусы и модальности способствуют формированию текстотипов, разграничению «узуальных» и остранных художественных текстов. В пределах последних разные типы модальностей формируют остранные фрагменты.

Ключевые слова: текст, текстотип, текстовое остраннение, модус, модальность, типы модусов, типы модальностей.

F. S. Batsevych,

*Ivan Franko Lviv National University,
General Linguistics Department*

MODUS, MODALITY AND TYPOLOGY OF MARVELLED (ODYVNENI) ARTISTIC TEXTS

The introduction contains the review of the aspects of correlation of the general linguistic notions of modus and modality as textual categories. The author shares the views of a number of researchers, according to which textual moduses and modalities play an important role in the formation of text types. The purpose of the article is dual: on the one hand, it is an attempt to prove the thesis that the categories of modus and modality may in a number of cases serve the criteria of differentiating types and subtypes of artistic texts, «usual» and marvelled, in particular; on the other, within the bounds of the latter may differentiate subtypes of the expression of marvelling the text content, a so called «text history». It has been proved that modus and modality form the basis of differentiating ontological, perceptive, behavioural, mental, language and communicative types of marvelling texts and their extracts.

Key words: text, text type, text marvelling, modus, modality, types of moduses, types of modalities.

УДК 811.162.2

Т. П. Беценко,

*д-р філол. наук, проф.,
Сумський державний педагогічний університет ім. А. С. Макаренка,
професор кафедри української мови*

АНАЛІЗ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ: ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД

У статті розглянуто специфіку лінгвокультурологічного аналізу художнього (поетичного) тексту. З'ясовано зміст цього різновиду роботи з текстом, мету та завдання, подано алгоритм аналізу. Обґрунтовано складники лінгвокультурологічного

аналізу. Лінгвокультурологічний аналіз художнього твору осмислено в аспекті його народознавчих, етнографічних, фольклорних зв'язків.

Ключові слова: лінгвокультурологічний аналіз художнього (поетичного) тексту, алгоритм лінгвокультурологічного аналізу тексту, народознавство, мовні рівні аналізу тексту.

Постановка проблеми. Лінгвокультурологія – галузь мовознавчої науки, що вивчає вияви культури народу в його мові та мовленевій діяльності, способи, засоби і форми, якими "мова зберігає в лінгвокультурах елементи культури й передає їх через тексти в суспільну мовну практику" [1, с. 61]. Культура при цьому мислиться як спосіб життя народу, його духовно-матеріальна буттєвість. Відповідно лінгвокультурологія – комплексна наукова дисципліна про взаємозв'язок і взаємодію "культури і мови в її функціонуванні", про факти, реалії народної дійсності в усій її духовно-матеріальній цілісності, що відображені (зафіксовані) народним досвідом у мовних знаках та макрознаках; це лінгвістика народознавства – мовносеміотична система, що організує (позначає) культурний (етнічний) континуум; це ментальна цілісність, онтологічно реалізована з допомогою різнорівневих мовних одиниць. Лінгвокультурологія своєрідно перетинається з лінгвофольклористикою, етнолінгвістикою, лінгвокраїнознавством, лінгвосеміотикою тощо, а також з етнографією, етнологією, країнознавством, міфологією, уснословесністю, культурологією, етикетом, релігієзнавством та ін.

Аналіз останніх досліджень. Питання зв'язку культури народу та його мови розглядали вже у XIX ст. у рамках порівняльно-історичного мовознавства (Я. Грімм, Ф. Буслаєв, І. Гердер та ін.), психологічного напрямку лінгвістики (В. фон Гумбольдт, Г. Штейнталь, Г. Пауль, О. Потебня, К. Бюлер та ін.), в XX ст. – у неогумбольдтіанстві, лінгвокраїнознавстві, етнопсихолінгвістиці та ін.

Сьогодні питаннями лінгвокультурології в Україні займаються – С. Я. Єрмоленко, В. Жайворонок, В. Калашник, Л. Мацько, О. Селіванова, в Росії – Н. Арутюнова, В. Костомаров, Ю. Степанов, Т. Толстая, М. Толстой, в Білорусі – В. Маслова, в Польщі – А. Вежбицька, Є. Бартмінський. Сама собою постає потреба у здійсненні лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту. Розв'язання цієї проблеми порушила Л. Мацько. На думку Л. Мацько, "лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту передбачає добру загальнолінгвістичну орієнтацію в тексті і вимагає знання теоретичних засад лінгвокультурології, її методології й методики аналізу основних понять лінгвокультурології: лінгвокультурний концепт, національна лінгвокультурна ментальність, лінгвокультура, культурна сема, культурна конотація, культурний фон, культурний простір, культурна традиція, культурна спадщина, культурна парадигма" [1, с. 61]. Акад. Л. Мацько означила основні напрями (складники) лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту.

Формулювання мети і завдань, об'єкта і предмета дослідження.

Мета розвідки – схарактеризувати зміст, мету та завдання, з'ясувати специфіку та етапи лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту.

Основне **завдання** розвідки полягає в тому, щоб визначити засадничі положення лінгвокультурологічного аналізу як одного з новітніх підходів, застосовуваних до розбору художнього тексту.

Об'єктом дослідження є текст як явище культури, **предметом** – його лінгвокультурологічний опис.

Наукову новизну дослідження вбачаємо в тому, що вперше сформульовано і обґрунтовано мету, об'єкт, предмет, завдання лінгвокультурологічного розбору тексту, запропоновано розгорнутий алгоритм означеного виду аналізу.

Теоретична і практична цінність дослідження. Інтерпретація тексту в лінгвокультурологічному аспекті – новий підхід, що зумовлений вимогами сьогодення і підпорядкований практичним завданням лінгвокультурології. Виокремлення цього різновиду роботи, опис методики виконання, формулювання термінологічного апарату поглиблює вітчизняну текстознавчу галузь. Практичне значення дослідження полягає у створенні підґрунтя для опанування методикою лінгвокультурологічного аналізу тексту як специфічним підходом, що базується на виявленні різнорівневих етнічних, народномовних, лінгвонароднокультурних тощо доміант текстової організації. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту (як поетичного, так і прозового) – плідна галузь пізнавально-інтелектуальної діяльності, що може бути успішно реалізована в навчальному процесі і стати основою здійснення наукових порівняльних мовознавчих студій. Використання цього виду роботи в різному обсязі доцільно практикувати при вивченні української мови з іноземцями (з урахуванням їхньої культурної специфіки).

Виклад основного матеріалу. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту полягає у *виявленні* різнорівневих мовних одиниць, що безпосередньо вказують на народномовне, лінгвоетнічне, країнознавче середовище / джерело, слугують засобами позначення етнічної дійсності, мають чітко виражене національне забарвлення, орієнтують на етноідентифікацію відтворюваних реалій, слугують маркерами національної картини світу; у *встановленні* культурної (народознавчої) семантики різнорівневих лінгвоодиниць та їх співвіднесеності з певним етносом; у *з'ясуванні* народознавчого характеру повідомлюваної в тексті інформації; у *пошуку та описові* особливостей реалізації в тексті ментальності мовця / автора.

Мету лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту вбачаємо у цілеспрямованому виявленні, аналізові та описові різнорівневих мовних одиниць, що співвіднесені з певним етнокультурним простором, є характерною ознакою народного (етнічного) континууму – його духовно-матеріальної дійсності, позначені народномовним (етномовним) колоритом і створюють культурний фон тексту, ідентифікують його з визначеним етнокультурним буттям, забезпечують відтворення національно картини світу і виступають мовно-естетичними знаками національної культури.

Завдання лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту:

- з'ясувати ідейно-тематичну спрямованість текстової інформації в аспекті її етнокультурної аргументації;

- схарактеризувати загальний культурний фон, представлений в тексті; встановити співвіднесеність тексту з певною культурою, етносоціумом, що реалізує культурну дійсність у назвах предметів духовно-матеріальної сутності; мотивувати з погляду традицій певної культури образно-сюжетну канву тексту, персонажі та образи як складники етнодійсності; виявити мовнокультурний феномен тексту з позицій ментальності автора, у контексті доби;

- осмислити стильову та жанрову належність тексту з погляду етнокультурної, мовнокультурної, мовноестетичної дійсності, національних мистецьких традицій, культурно-естетичних настанов, норм;

- пізнати мовнокультурну своєрідність тексту з урахуванням та на основі сфери спілкування і ситуації, на яку орієнтований текст, функцій тексту, фактора адресата, типу мислення, форми та типу мовлення;

- довести лінгвокультурну належність тексту на підставі аналізу його різносистемної мовної організації; виявити засоби та способи відтворення культури (етнодійсності) на прикладі опису мовного матеріалу, спостереженому в тексті;

- встановити різнорівневі мовні одиниці, що пов'язані з певним культурним, культурно-мистецьким, лінгвокультурним, народнопобутовим, народознавчим контекстом і забезпечуть відтворення етнодійсності в тексті; класифікувати та описати лінгвокультуреми; схарактеризувати лінгвокультуреми з урахуванням етимологічних, культурносемантичних, стильових та стилістичних тощо відомостей;

- розглянути мовно-естетичні знаки національної культури, засвідчені в тексті, як факти інтелектуально-образної діяльності, як показники творчого духу;

- обґрунтувати вагу лінгвокультурних одиниць у плані формування мовно-етнічної картини світу в художньому творі;

- усвідомлено сприйняти лінгвокультурні одиниці, використані в тексті, як факти мовно-мисленнєвої діяльності індивіда, показники освоєння ним довкілля – рідного чи чужоземного, осмислити майстерність авторського змалювання етноконтинууму на прикладі актуалізації відповідного мовного матеріалу, схарактеризувати вміння митця представити лінгвокультурну дійсність у художньому творі; довести вирішальне значення мовної субстанції, що є тлом, яке створює / відтворює певну етночасопросторову дійсність;

- мотивувати емоційний колорит тексту, співвідносячи його естетику з етнокультурною мовленнєво-етичною, мовленнєво-етикетною традицією певної культури.

Об'єктом лінгвокультурологічного аналізу художнього тексту вважаємо мовнокультурний феномен організації тексту як різнорівневої, різноаспектної цілісності, що є фрагментом етнобуття, фактом етнодійсності, реалією духовно-матеріальної життєдіяльності етномовця (автора, персонажа тощо), **предметом** – аналіз різнорівневих мовних одиниць, що співвіднесені з визначеним етнокультурним соціумом, виступають характерними складниками його мовно-побутової дійсності, слугують створенню необхідного культурного фону тексту.

Пропонований вид інтелектуально-творчої діяльності зараховуємо до різновиду філологічного аналізу тексту, що також об'єднує його лінгвостилістичний аналіз.

Для виконання власне лінгвокультурологічного аналізу тексту треба добирати твір (фрагмент), який би відзначався виразним народознавчим колоритом. Наприклад, епізод з роману М. Стельмаха "Дума про тебе". Не всі тексти мають яскраве народознавче забарвлення у різнорівневій організації. Часто трапляються тексти з крапленнями елементів культури.

Для успішного виконання лінгвокультурологічного аналізу тексту необхідно засвоїти відповідні терміни та оперувати поняттями *лінгвокультурема*, *культурна сема*, *культурна конотація*, *культурний фон*, *концепт культури*, *культурно маркована одиниця*, а також *знак етнокультури*, *національна картина світу*, *етнографізм*, *фольклоризм*, *народнопоетичний символ*, *мовно-естетичний знак національної культури* та ін.

Алгоритм лінгвокультурологічного аналізу художнього (поетичного) тексту передбачає обов'язкове визначення 1) теми, ідеї, мотивів твору, з'ясування специфіки сюжету та композиції, встановлення образів та персонажів з загальною

характеристикою їх зв'язку з національною культурно-мистецькою, літературною традицією, канонами національного літературного жанру, фольклорними джерелами тощо; окреслення культурного часу та культурного простору, що реалізовані в тексті; встановлення культурного фону; 2) обґрунтування стилю тексту, жанру; сфери спілкування; ситуації, на яку орієнтований текст; визначення основних функцій тексту; фактора адресата; типу мислення; форми мовлення з підкресленням етнокультурного, національного характеру означених реалій, їх ментального колориту, етноонтологічної виразовості; 3) аналіз загальних стильових рис тексту в етнокультурному аспекті; спостереження за мовною організацією тексту, опис мовних ознак тексту на всіх рівнях з урахуванням етнокультурної, мовнокультурної, етнолінгвістичної, етнографічної, народознавчої інформації; а) характеристика фонічних засобів, реалізованих в тексті, що засвідчують зв'язок з певною етномовнокультурною дійсністю (позначення вимови, наголошування слів та ін.); виявлення ознак національно-культурної просодики (ритму, метру та ін.); б) аналіз лексичних одиниць, належних визначеному етноконтинууму: вичленування лінгвокультурем; виявлення етнографізмів, діалектної лексики; з'ясування культурних сем номенів, що позначають культурні реалії; встановлення наявності культурологічних концептів з обґрунтуванням їхньої контекстуальної семантики; характеристика лексичного складу тексту як відображення національно-мовної картини буття, репрезентованої в творі; спостереження за використанням стилістично маркованих етноодиниць, за культурною конотацією стилістичних значень мовних одиниць, визначення їхньої етнокультурної належності та емотивної виразовості; етнокультурна характеристика фразеологічних конструкцій, окреслення культурної семантики сталих виразів, їхньої народознавчої належності, особливостей уживання; в) обґрунтування етнолінгвокультурної специфіки граматичної організації тексту: актуалізації національно-мовної словотвірної бази, характерних морфологічних одиниць, національно маркованих граматичних конструкцій як способів та засобів вираження думки, забезпечення актів комунікації (наприклад, у діалозі: – *А чи знаєш, що я тебе хочу спитати?* (народномовна конструкція, використовувана у спілкуванні); з'ясування національно-мовного колориту, що властивий синтаксичним структурам (наприклад, звертальним конструкціям *голубе милий; голубко сизокрила; соколе ясний* та ін.); 4) характеристика тропеїстики: виявлення традиційних для певної культури художньо-виражальних засобів, встановлення їхньої культурної семантики, специфіки уживання (трансформації); аналіз епітетів, метафор, перифразів, символів як лінгвокультурних одиниць – як мовно-естетичних знаків національної культури з традиційною семантикою, конотацією, специфікою уживання, з урахуванням їхньої архетипової природи; обґрунтування сутності національно-культурної естетики (конотативної семантики), притаманної мовним одиницям; опис національно-мовного емоційного колориту тексту як способу та засобу представлення / реалізації культурної інформації; загальний культурно-емоційний фон тексту; 5) фіксація інтертекстуальних культурних зв'язків у тексті, мотивація їхніх стильових та стилістичних потенцій.

Лінгвокультурологічний аналіз тексту не обов'язково здійснювати на прикладі спостереження за мовною організацією та культурно-стилістичною семантикою одиниць, реалізованих у творах, присвячених описові української дійсності. Те, що національні художні тексти, по можливості, обов'язково повинні бути проаналізовані у вказаному аспекті, безсумнівно. Але надзвичайно пізнавально спробувати проспостерігати за лінгвокультурологічним оформленням текстів українських письменників, що присвячені описові іноземної дійсності (японської, китайської, польської, німецької та ін.): наприклад, уривок з роману П. Загребельного "Роксолана".

Ще цікавіше та суттєвіше – спробувати аналізувати з використанням лінгвокультурологічного підходу тексти зарубіжних авторів, у яких реалізовано певну картину світу – американську, індіанську, турецьку, казахську, татарську ... (тексти чи фрагменти творів Ч. Айтматова, О. Хайяма, Ж. Верна, Сервантеса, Р. Стівенсона, О. Уайльда, Д. Аліґ'єрі, В. Гюґо та ін.). Не менш вагомим буде здійснення лінгвокультурологічного аналізу фольклорних текстів (споріднених та неспоріднених культур). (Сьогодні, наприклад, відбувається взаємодія та переплетення, взаємопроникнення, трансформація української та китайської культур – відповідно – неоднозначне тлумачення семантики символів; українська національна символіка в смисловому плані стирається і забувається, замінюючись трактуваннями інакомовнокультурного середовища). Пізнавальний потенціал такого аналізу – невичерпний. Наступною сходинкою, напевне, буде здійснення компаративного лінгвокультурологічного аналізу поетичних текстів чи фрагментів прози.

Труднощі, які можуть виникнути у процесі лінгвокультурологічного аналізу тексту, на нашу думку, пов'язані:

- з незнанням відповідного термінологічного апарату та з невмінням його використовувати;

- з відсутністю умінь та навичок здійснювати аналіз тексту, з неволодінням методикою аналізу мовного / текстового матеріалу, методикою роботи з науково-довідковою літературою;

- з браком знань про світ, інші культури та цивілізації;

- з відсутністю чуття мови.

Важливість та потребу в оволодінні й використанні лінгвокультурологічного аналізу тексту вбачаємо в тому, що він дає змогу глибоко, всебічно осягнути іншу етнічну дійсність при допомозі мови. У процесі виконання такого виду роботи значно розширюється світогляд індивіда, підвищується надбання його креативний потенціал, пробуджується його інтерес до культурного інших народів тощо.

Висновки. Отже, світ (картина світу народу) пізнається через текст. У тексті з допомогою мовних знаків певної культури кодується етнічна дійсність. Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту покликаний акцентувати увагу на значущих народнокультурних величинах, що формують картину світу (естетичну, художньо-образну, національно-мовну картину світу) етносу.

У подальшому вбачаємо необхідність подати зразки культурологічного аналізу художнього тексту.

Література

1. *Мацько Л.* Лінгвокультурологічний аналіз художнього тексту / Любов Мацько // *Культура слова.* – 2011. – Вип. 75. – С. 56-66.

Reference

1. Matsko, L. (2011) *Linguistic and cultural analysis of literary text* [Lingvokulturologihnuj analys hudoznogo textu], *Cultura slova*, Vup. 75, pp. 56-66.

Т. П. Беценко,

*Сумской государственной педагогической университет им. А. С. Макаренко,
кафедра украинского языка*

АНАЛИЗ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА: ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД

В статье представлено попытку рассмотреть специфику лингвокультурологического анализа художественного текста. Выяснено содержание этой разновидности работы с текстом, цели и задачи, представлен алгоритм анализа. Обосновано составляющие лингвокультурологического анализа. Лингвокультурологический анализ художественного произведения осмыслен в аспекте его народоведческих, этнографических, фольклорных связей.

Ключевые слова: лингвокультурологический анализ художественного текста, алгоритм лингвокультурологического анализа текста, народоведение, языковые уровни анализа текста.

T. P. Betsenko,

*Sumy State Pedagogical University Behalf of A. S. Makarenko,
Ukrainian Language Department*

ANALYSIS OF THE ARTISTIC TEXT: LINGVOCULTURAL APPROACH

The article presents an attempt to consider the specifics of linguistic cultural analysis of an artistic text. The contents of this type of work with the text, goals and tasks are clarified, the analysis algorithm is presented. The components of the linguistic cultural analysis are justified. The linguistic cultural analysis of an artistic work is interpreted in the aspect of its folk-cultural, ethnographic, folklore connections.

The importance and the need to capture and use linguistic and cultural text analysis finds that it allows deeply and comprehensively understand different ethnic reality by means of language. In carrying out this type of work greatly expands the outlook of the individual, increasing his creative potential, awakened his interest in the cultural heritage of other nations like.

Cultural Linguistic analysis of literary text (as poetry and prose) – a fruitful area of cognitive-intellectual activity, can be successfully implemented in the educational process and the implementation of research form the basis of comparative linguistic studies. Using this kind of work in varying degrees it is advisable to practice in studying the Ukrainian language to foreigners (including their cultural specificity).

The proposed form of intellectual and creative activities considered to be the kind of philological analysis of the text, which also combines its stylistic analysis.

Key words: linguistic cultural analysis of the artistic text, algorithm of linguistic cultural analysis of the text, ethnology, language levels of text analysis.